

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Է. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 8.

1849

ԱՊՐԵԼԻ 15.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ստեփանաշարուն Դարդուն Հենացը վրայ ունեցած աղբեղութիւնը ու Դանաւանդ
որայնոց կրթութեանը հաստատած ձեւաները :

Ստեփանաշարուն, հանխում ու հանխա-
դարդութիւն բառերը՝ մարդուս մտքին
ներքին մէկ տրամադրութիւնը կ'իմա-
ցնեն, որ ճշմարտութեանց ստոյգ գի-
տութեանը ներհակ է :

Ստեփանաշարուն բառը՝ մարդուս միտ-
քը անպատշաճ կերպով մը պաշարել
կամ բռնել կը նշանակէ . հանխում բա-
ռը՝ միտքը առաջուց պատրաստել . իսկ
հանխադարդութիւնը՝ պէտք եղածէն աւե-
լի կանուխ դատել կամ հաւատալ :

Ղըլի երկուքը՝ մտքին երկու անանկ
տրամադրութիւններն են, որով իրեն
անհնար կ'ըլլայ իրի մը վրայ ուղիղ
դատում ընելու համար՝ պէտք եղած
ծանօթութիւնները ստանալ . միայն այս
տարբերութեամբ որ նախապաշարումը՝
սրտին մէջ կ'ըլլայ ու զանիկայ անիրաւ

կ'ընէ . իսկ կանխումը՝ մտքին մէջ կ'ըլ-
լայ ու զանիկայ կոյր կ'ընէ : Նայց կան-
խադատութիւնը իրի մը վրայ շտապաւ
կամ յանդգնաբար եղած դատում մըն
է, որ թէպէտ միշտ իմացական կարո-
ղութեանց գործածութեամբ կ'ըլլայ,
բայց ինչպէս դիւրին է խելամտելը՝ այն
կարողութիւնները ըստ բաւականին
չգործածելով կ'ըլլայ :

Ղըդարեւ, թէ որ երկրիս երեսը սրբի
ուեալ մարդոց թէ գործքով և թէ խոր-
հրդով ըրած սխալներուն պատճառը
քննելու ըլլանք, կը նայինք որ մէկ մա-
սը՝ մարդուս բուն իսկ որդիութիւնն է
նէ, մէկալ երկու մասն ալ այս վերոյի-
շեալ իրեք պատճառներուն՝ այլ և այլ
կերպով վրանիս ունեցած ազդեցու-
թիւնն է : Վարդա՛, քննէ՛, կշռէ՛ մէկիկ

մէկիկ , կրօնքի , քաղաքականութեան , գիտութեան , կամ աշխարհային ո՞ր և իցէ իրաց վրայօք եղած անվախճան կռիւները , ատելութիւնները , անզուսպ ու մոլը կիրքերը , անգութ գործքերուն շատերը . քննէ կ'ըսեմ , ինչո՞ւ համար մայր մը իր զաւակը՝ փոտած կուռքի մը զոհ կ'ընէ . ինչո՞ւ համար մարդանման գազան մը իր շահուն համար՝ իր ազգը իր հայրենիքը կը մատնէ . ասոնք աւանակ խորհուրդներ են որ սատանաներն անգամ կը դողացնեն կ'ըսես , անանկ չէ . սակայն ասոնց ամէնն ալ վերոյիշեալ իրեք պատճառներէն մէկուն կամ մէկ քանիին ազդեցութեամբը եղած բաներ են : II ասն զի ո՞վ կրնայ ուրանալ որ անիրաւ ու ապականեալ սիրտ մը ու կոյր միտք մը՝ ասոնցմէ ազէկ ու ազնիւ բաներ չկրնար խորհիլ :

III արդե՞կայ որ բանի մը դէմ կենալու համար բաւական է որ այն բանը՝ իր մէկ չուզած մարդուն առաջարկածն ըլլայ . այն բանը ըստ ինքեան աղէկ է թէ չէ չքններ , վասն զի նախապաշարու մը իրեն կարծել տուեր է թէ էրմէն ու էր Բարեկամներէն Դո՞ւրս խելչ չէայ : IV արդե՞կայ որ խորհրդի մը հաւնելու համար՝ բաւական կը սեպէ անոր ապօրինաւոր կամ անսովոր խորհուրդ մը ըլլալը : V արդե՞կայ , որուն թէպէտ միտքը բաւական վարժուած կամ բարոկցած է , բայց կրնայիս որ իր ապականած սրտին զերին եղած է . գիտութիւնը ծիրաւ կան ախտի պէս անանկին միտքը բարկըցուցած տեղը՝ մէկալ կողմէն ալ հոգին կը սպառէ : VI արդե՞կայ որ ուրիշներու մէջ երևելի ըլլալու համար՝ անկրօնութիւնը իրեն յարմար պատուանդան մը կամ սանդուխ մը սեպած է , և այլն : VII անկները տեսած ատեննիս , խեղճ մարդ , նախապաշարման ախտը քեզ գերեր է , VIII ստուած ինք ողորմի՝ ըսելու մէկգի ելելու է :

IX ան մարդն ալ որ իր միտքը կանխման ազդեցութեամբ կը կուրացնէ՝ այնչափ ցաւալի կ'ըլլայ՝ որչափ որ ծիծաղելի եղած է . ծիծաղելի կ'ըսեմ , վասն զի անանկ մարդը այնչափ կոյր

կ'ըլլայ , կ'ըսէ I ասպիւլէն հեղինակը , որ լեզու չունեցող մարդը՝ իբր ատենախօս կրներկայացնէ , ու խուլ մարդն ալ դատաւոր կ'ընէ որ նուագարանաց ներդաշնակութիւնը դատէ : II անկ մարդը ցաւալի ալ կ'ըլլայ ըսի , վասն զի նոյն հեղինակին ըսածին պէս , անանկին ընկերները շողոքորթ , խաբեբայ , ու զրպարտող անձինք կ'ըլլան , որ ինչպէս ամէնքս ալ գիտենք , ասոնց իրեքն ալ , իրենց չար լեզուն միայն սուտ զուրցելու ու շահերնին առաջ տանելու համար կը գործածեն , ուզածնին կը կըլլեցնեն . որովհետեւ խեղճին միտքը առաջուց մէյմը բռներ են , իրենց կը հաւատայ ու այն վստահութեամբն ալ կը թունաւորի ու կը մեռնի :

III ան կանխադատութիւնները ցնորքներ են կ'ըսենք , որ մարդիկը տանջելու համար չար ոգի մը երկրիս վրայ խրկեր է . ու ամենէն աւելի ռամկաց , կնիկ մարդկանց , տղայոց ու ծերոց ետեւէն կ'ըլլան , ու միայն տարիքով ու խելքով կը յաղթուին :

IV անչէ հիմա ըսածներէս յայտնի կը տեսնուի որ մարդս իր միտքը կանխմամբ չկուրացնելու համար պէտք է որ աչքը բանայ , շողոքորթ ու չար մարդոց չվստահի , որ ծիծաղելի ու թշուառ ըլլայ : V երկու վիճակն ալ՝ ամէն մարդու խորշելի ըլլալուն համար , ասոնցմէ ազատելու համար ալ ամէն մարդուն իր մասնաւոր շահն ու ջանքը բաւական են :

VI անխաճառ դատումներ չընելու համար՝ պէտք է որ մարդս իր միտքը լուսաւորէ , լեցնէ , որ ասոնք ալ տարիքը առնելով և ուսմամբ կ'ըլլայ , և այս վերջինն ալ ժամանակով ու ամենուն իրենց աշխատութեամբը ըլլալու բաներ են :

III ան նախապաշարումները՝ գաղափարաց կամ իրաց վրայ ստացած ծանօթութիւններնուս անպատշաճ կապակցութիւններէն առաջ կուգան . և ասոնք ալ գլխաւորապէս դատումներնուս խիստ տկար կամ դատելու դեռ չսկսած ատեննիս մտքերնուս մէջ գոյանալ սկըսելուն , ծնողաց ու տղայոց առաջնորդ եղողներուն պարտքն է որ կրցածնուն

չափ տղայոց թարմ միտքը՝ նախապա-
շարման փնասակար ախտէն անարատ
պահելու ջանան . վասն զի տղայոց ի-
մացական ու բարոյական կրթութեանը՝
ամենէն մեծ թշնամիներուն մէկն ալ
այս չորնալու աղբիւրն է : Աւտի ես
ալ միայն ասոր վրայօք իրենց օգնել
կուզեմ հետեւեալ տեղեկութիւննե-
րով :

Երդ նախապաշարումները՝ գաղա-
փարաց անպատշաճ կապակցութիւն-
ներն են ըսի , երբոր որ և իցէ իրի մը
ճմարիտ յատկութիւնները կամ հան-
գամանքները սեպած ծանօթութիւն-
նիս՝ նոյն իրին բնութեանը կամ ստոյգ
վիճակին համեմատ չեն ըլլար , հոն նա-
խապաշարումը կը ծնի . որ հասարակ
լեզուով ծուռ կարծիք կամ սխալ կ'ը-
սուի . և ասոնցմէ ալ կը ծագին անթիւ
մոլորութիւններ :

Եսոնց դէմ զգուշանալու համար՝ հե-
ղինակին մէկը կը խրատէ որ « Բանի
մը վրայ թէ երևակայութեան , թէ
սովորութեան և թէ դիպուածի աղ-
ղեցութեամբ ստացած գաղափար-
ներնուս մէջ , քննենք նայինք թէ ի-
րօք բնական կապակցութիւն մը կայ
թէ չէ . թէ որ անոնց մէջ իրօք բնա-
կան կապակցութիւն մը չկայ նէ ,
պէտք է երևակայութեան սխալնիս
ուղիղ դատմամբ շտկել » (Լ . Ռ . Կ .) :
Հայտնի կը տեսնուի որ այս խրատը՝
տղայոց համար չէ : Տղայք թէ որ այս
չափ դատում ընելու կարող ըլլային ,
տղայ չէին ըսուեր . այս խրատը՝ երեսուն
քառասուն տարուան կամաւոր տղաք-
ներուն յարմար կուգայ : Արեւմտեան տղաք-
եղածին չափնախապաշարումներէ զերծ
պահելու համար ինչ ընելու է . ինչպէս
որ ըսի , անոնց առաջնորդ եղողները
զգուշացնելու է որ ամէն բան իրենց
բնական գոյնովը տղայոց մտքին ներ-
կայացնելով՝ անոնց վրայ ծուռ ծանօ-
թութիւններ ստանալ չթողուն :

Եւս զգուշութեան սրճափ կարեւոր
բան ըլլալը հասկընալու համար , քնն-
ենք նայինք թէ ինչո՞ւ համար մարդիկ
որ բանին վրայ յաջող ու որ բանին վրայ

անյաջող ծանօթութիւններ կը ստա-
նան . կամ ինչո՞ւ համար մարդիկ մէկ
բանը կ'ատեն ու մէկալը կը սիրեն :

Մարդուս միտքը հասարակաբար
կարծուածէն շատ կանուխ կը սկսի ար-
թըննալ : Ո՛ր ժամանակ զգայարանը
ները կը սկսին արտաքին իրաց ծանօ-
թութիւնները՝ գիտակցութեան միջո-
ցով մտքին ներկայացնել , միտքն ալ կը
սկսի հետզհետէ անոնք մթերել : Երտ-
քին այս փափուկ գործողութեանը
մէջ , թէ որ իր հասողութեանը հա-
սած բաները՝ ըստ ինքեան աղէկ բա-
ներ ըլլան ու գէշ կերպով ներկայացած
ըլլան նէ , հարկաւ անոնց գաղափար-
ներն ալ գէշ կ'ըլլան , որ ըսել է ծուռ
կ'ըլլան : Եւ ատանգամ բժիշկը մեզի շատ
քաղցր բաներ իբր դեղ կուտայ , բայց
սովորաբար դեղերը դառն ըլլալուն՝
տրուածը թէ և վարդեջուր ալ ըլլայ ,
միայն բաժակը տեսնելով՝ բաւական է
որ շատ մարդուն սիրտը խառնուի : Եւ
սանկ ալ թէ որ իր մը ըստ ինքեան գէշ
բան ըլլայ , ու անոր ծանօթութիւննե-
րը մտքերնուս աղէկ գոյնով մը ներկայա-
ցած ըլլան , բնականաբար սխալելով՝
անոնց վրայ աղէկ վարկում ունեցած
կ'ըլլանք : Ինչո՞ւ համար այս ինչ մարդը
հայհոյիչ եղեր է . վասն զի սղտիկուց
հայհոյութեան սովորեր է , վրէժխըն-
դրութեան յարմար միջոց մը կարծելով :
Ինչո՞ւ համար մարդիկ գողութիւն կ'ը-
նեն ու կը կախուին . վասն զի գողութիւ-
նը հարստանալու լաւ միջոց մը սեպած
են , և այլն : Եւ անկով թէ որ տղուն
մէկին միտքը սխալներով լեցուն ու
սիրտն ալ չար զգացումներով ապակա-
նած ըլլայ , ու մեծնայ երթայ , ոչ իրեն
և ոչ ուրիշ մէկու մը օգուտ մը չունե-
նայ նէ , զարմանալու բան չէ : Եւ ին-
չ ժամանակը զարմանալու կ'ըլլար , երբ
որ ասանկ դժբախտ մէկու մը ձեռքը
կամ իրեն կամ ուրիշ մէկուն օգուտ մը
եղեր :

Եւսպէս երբոր միտքը՝ հաճոյ կամ
անհաճոյ զգացումներով ու ծանօթու-
թիւններով « լեկէ » կամ « գէշ » գաղա-
փարները կը ստանայ , կամքը խելոյն

չարժում մը կը զգայ աղէկ երեցածը սիրելու կամ ուզելու, ու գէշ երեցածն ալ չուզելու կամ ատելու: Ամբին այս վիճակը անանկ ընդհանուր է, որ բնաւ երբեք ոչ մէկ մարդու մը և ոչ երկրի մը մէջ խոտորում գտած չունի: Սարդ չկայ որ զինքը երջանիկ ընելու յարմար սեպած բաներուն միշտ չցանկայ, ընդհակառակն զինքը թշուառ ընելու բաներէն ալ ետ չկենայ ու չատէ:

Ամբին աս երկու զխաւոր կիրքերէն զատ, ուրիշ երկու հատ ալ կան, Ուրախութիւն ու Տրտմութիւն, որ ոմանք երկու զատ կիրքեր կը սեպեն. բայց կարծեմ որ ասոնք առաւել առջի երկուքին՝ այսինքն ատելութեան ու սիրելութեան արգասիքն են, մանաւանդ տրտմութիւնը՝ որ ոգւոյն կրաւորական մէկ վիճակն է, կիրք ըսուելու ամենեւին նշան մը չունի: Ինչ և իցէ սէրն ու ատելութիւնը՝ ապագայ իրաց կը վերաբերին, և ուրախութիւնն ու տրտմութիւնը՝ ներկայ ու անցեալ եղածներուն: Ուստի երբոր ձեռք բերելու բարիք մը միտքերնիս ունենանք, կամքերնուս մէջ փափաք մը կամ սէր մը կը ծագի: Այլ որ բարիք մը ներկայ ժամանակի մէջ ստացեր կամ չարէ մը ազատեր ենք, կ'ուրախանանք. իսկ թէ որ բարիք մը կորուսեր կամ չարի մը հանդիպեր ենք՝ կը տրտմինք:

Ամբին այս կիրքերը գրեթէ մեր կենացը հետ սկսելուն, շատերը սխալաբար կը կարծեն թէ մարդս ծնած ժամանակը կերպ կերպ յօժարութիւններով կը ծնի. և իբր թէ այս յօժարութիւնները աղէկի կամ գէշի չեն դարձուիր կարծելով՝ տղայոց կրթութեանը վրայօք շատ ծիծաղելի ու միանգամայն տղբալի կարծիքներ ու եղանակներ ելած են: Այլ որ մէկը կը տեսնես որ անսովոր սրամտութեամբ՝ տղու մը ինչ ըլլալը կը հասկընայ ու «Նոսր» ծընուող չէ. կ'ըսէ ու կը վճռէ, ալ միտարակուսիր, գիտցիր որ ինքն ալ իր բնական յօժարութեամբը՝ այն խելքին տիրացեր, այն նախապաշարեալ անբըժշկելի հիւանդներէն է: Իմէն սխալ

ներէն աւելի կարծեմ աս մէկը՝ ամենէն աւելի փնտաւարներէն՝ մէկն է, որովհետեւ տղայոց բարոյական ու իմացական կրթութեան բուն իսկ դրութիւնը կը վարակէ: Իրաւ է որ մենք չենք կրնար ամէն օրուան փորձին դէմ գալով հաստատել որ մարդիկ իրենց ծնողեանը հետ բնաւ բան մը չեն բերեր, որ ետքը իրենց վարուցը հետ կապ մը կամ վերաբերութիւն մը չունենայ. կամ չենք կրնար ուրանալ որ մարդիկ իրենց այլ և այլ խառնուածքին նայելով զիրենք իրարմէ տարբեր ընող յօժարութեանց «երկր» հետեւնին կը բերեն ծնած ժամանակնին. սակայն չենք կրնար ալ ըսել, որ նոյն իսկ յօժարութիւնները՝ որ արտաքին իրաց ազդեցութեամբը՝ այն բնական սերմերէն ծագած պոռնիքն են, նոյն իսկ սերմերն են: Տղուն մէկը ժամ կ'երթայ, վարդապետին դաւազանին՝ կամ տուած քարոզին եղանակին, կամ դպիրին հագած շապիկին վրայ երևակայութիւնը տաքցընելով՝ տուն կուգայ, վեր վարքարող կուտայ. կամ կը սկսի ժամասացութիւն ընել: Իս բանը ատեն ատեն կրկնելով՝ իրեն սովորութիւն մը կ'ընէ ու անկէ ետքն ալ իրեն յօժարութիւն մը կ'ըլլայ վարդապետի կամ դպրի պաշտօնին. ըսենք թէ ատենին այս տղան կամ վարդապետ կամ տիրացու ըլլայ նէ՝ ծիծաղելի բան չ'ըլլար կարծելնիս որ այն տղան իր բնականէն տիրացու կամ վարդապետ ծներ էր: Ուրիշ տղին մէկը՝ կը մեծնայ դերձակի քով կ'երթայ, արհեստին մէկ հանգամանքէն չախորժիր, արհեստը աչքէն կ'ելլէ. այն օրերը դարբինին մէկուն կրպակին առջեւն կ'անցնի, կը տեսնէ որ հինգ վեց կիսամերկ մարդիկ մէկ եղեր՝ մասնաւոր շարժումով մը և մասնաւոր ներդաշնակութեամբ մը կարմրած կտոր մը երկաթ կը ծեծեն. իրեն ալ փափաք մը կուգայ այն մարդոց մէկը ըլլալու. և կարելի է ալ որ դարբնութեան ուրիշ քանի մը պարագաները իր մտքին ու սրտին վրայ անանկ մը կ'ազդեն, որ մինչև այն արհեստին հա-

մար որոշեալ յօժարութիւն մը սրտին մէջ կը ծնի . կամ միտքը անանկ մը ա- նոր կը միտէ որ իրօք դերձակութիւնը կը ձգէ՝ դարբին կ'ըլլայ : Հիմայ ով կրնայ՝ առանց ողջ դատման դէմ մեղան- չելու՝ կարծել որ այն տղան 'ի բնէ ա- ռաւել դարբին ծներ էր քան թէ դեր- ձակ : Փարիզ , լան-ռըպուլ անունով հացագործ մը կայ , քաջ ալ բանաստեղծ է . հացագործութիւնն ու բանաստեղ- ծութիւնը հարաւային ու հիւսիսային բնեւեցումն չափ իրարմէ հեռու գործ- քեր են . ուրեմն ինչպէս այս մարդը՝ այն երկու ներհակ պաշտօններուն ալ կրցեր է մէկէն ծառայել . . . : Իսանկ դէպքերու մէջ , դատելու ընդհանուր կանոնին այս պէտք է ըլլայ՝ որ մարդս ինչ բանի յօժարութիւն մը կամ ատե- լութիւն մը կը ցուցնէ , հարկաւ անոր յայտնի կամ ծածուկ , մօտաւոր կամ հեռու պատճառ մը պիտի ունենայ . որ շատ անգամ , այն յօժարութիւնները կրողները՝ իրենք ալ չեն կրնար որոշել :

(ՄԵԱՅԱԾԸ ՄԱՅՅՈՒԹ ԹԵՐԹՈՎ)

Ն . Մ . ԶՕՐԱՅԵԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դէսանոր (Թէիս Գաղղիացոյն Բարոյական Խորհուրէր :

ԻՅՐՈՊԱՅԻ քաղաքականութիւնը արթնցնող և առաջ տանող զօրաւոր միջոցներէն մէկն ալ՝ դաստիարակու- թեան ուսմունքը ըլլալուն վրայ ոչ դժ կը տարակուսի . վասն զի յայտնի փոր- ձով ալ կը տեսնենք որ նոյն իսկ եւրո- պական ազգաց յառաջագիմութեանը զարմանալի ցուցակ մը սեպուած է զը- պրոցաց յաճախութիւնն կամ նուազու- թիւնը , ու դաստիարակութեան փոյ- թը կամ անխութութիւնը : Շատ ըն- տիր խորհրդածութեամբ զրքեր ելած են դաստիարակութեան վրայ ամէն կրթեալ ազգաց մէջ , որոնցմէ շատը

իւրաքանչիւր ազգաց բնաւորութեան յարմարցուցած են , բայց շատերն ալ ընդհանուր մարդկութեան համար գը- րուած ըլլալով՝ ամէնքն ալ քիչ շատ կրնան օգուտը տեսնել :

Իս գրուածներուն մէկուն հեղինակն ալ է Լ'ըքսանդր (Թէիս՝ անունով ի- մաստունը , որ երկար ատեն ուսումնական և բանասիրական կեանք անցընէին ու բազմահատոր զրքեր ալ հրատարակե- լէն ետքը , ծերութեան ատեն ձեռք զարկաւ պզտի բայց իմաստալից գիրք մը շարագրելու՝ ան տղոց համար որ ուսման ընթացքին լմնցընելով՝ աշ- խարհիս զբաղմանցը մէջ կը մտնեն : Իսենք իր յառաջաբանին մէկ քանի խօսքերը ու ետքը իր խրատներն ալ թարգմանաբար քաղենք՝ ազգերնուս վիճակին յարմարցուցած . « Իմ առջի տարիներս պատմական օգտակար հրա- հանգաց հետ անցընելով՝ ահաւասիկ վերջի օրերս ձեզի կը նուիրեմ , սիրե- ցեալ որդեակք . երանի թէ ձեր իմ վրաս ունեցած վստահութիւնը իմ ե- ռանդեանս հաւասար ըլլայ , որպէս զի սիրով մօտիկ ընէք ծերու մը խրատնե- ըր , որով իր երկար փորձառութեամբ սորվածը ձեզի ալ հաղորդել կը փափա- քի : Ձեր կենաց ընթացքը դեռ նոր սկսելու վրայ է , իսկ իմն իր վախճանին մօտեցած . երանի ինծի թէ որ չմեռած իմանամ թէ իմ խրատներս անպտուղ ու անօգուտ չեն եղած : Հայրենեաց զօրութիւնն , յոյսն ու փառքը դուք էք , սիրելիք . ձեզմէ պիտի ելլեն անխոնջ աշխատասէրք , որ հայրենեաց պաշտ- պանն ու պատիւը պիտի ըլլան » :

1

Լ'էն Գաղղիացոյն է որ գրել , հարաւ և հաշիւ ընել գիտնայ :

ԶԵՄ տարակուսիր , սիրեցեալ որ- դեակք , որ ձեր տղայութեան ատեն սորված ուսմունքնիդ օգտակար ու պի-